

## บทคัดย่อ

โครงการวิจัย เรื่อง การปรับตัวของภูมิปัญญาชุมชนในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี : กรณีศึกษาอวนสามชั้นบางประเภท มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ

- 1) จัดทำทำเนียบภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภทในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในจังหวัดปัตตานี
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภทในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายและความสัมพันธ์ของเครื่องมือประมงพื้นบ้านกับวัฒนธรรม สถานการณ์ทางสังคม วิถีชีวิตของชุมชน
- 3) เพื่อศึกษาแนวทางและรูปแบบการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อสืบสานภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภท ในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายรวมทั้งศึกษาถึงข้อจำกัด จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส ในการปรับใช้ภูมิปัญญาดังกล่าว

## ผลการวิจัย พบว่า

### (1) พัฒนาการและความเป็นมาของการใช้เครื่องมือประมงอวน 3 ชั้นบางประเภทจากอดีตถึงปัจจุบัน

ในอดีตการประมงอวน 1 ผืน ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องไปหาซื้อด้ายดิบจากชุมชนที่มีการทอด้ายหรือชุมชนที่มีการทอผ้าแล้วนำมาถักเป็นตาอวนที่ละตาจนเป็นเนื้ออวนมาจนถึงปัจจุบันนี้ อวนที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากอวนที่ถักทอด้วยด้ายดิบ มาเป็นอวนที่ผลิตจากไนล่อน เป็นอวนสำเร็จรูปที่มีความเหนียว ทนทานมากกว่าด้ายดิบ ไม่ต้องใช้เวลาในการดูแลเหมือนในอดีต และในปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านสามารถเลือกใช้อวนที่ใช้วัสดุจากเอ็น ซึ่งมีความเหนียวทนทานมากกว่า เมื่อสถานการณ์ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรประมงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป อวนชั้นเดียวที่เคยใช้ในอดีตและชาวประมงพื้นบ้านคิดว่ามีประสิทธิภาพเพียงพอ เพราะสามารถจับสัตว์น้ำที่มีขนาดพอดีกับขนาดของอวนเท่านั้นเริ่มที่จะเริ่มจับสัตว์น้ำได้น้อยลง ชาวประมงพื้นบ้านก็พยายามปรับตัว คิดค้นหาวิธีการในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงที่สามารถจับสัตว์น้ำให้สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างพอเพียง จึงได้มีการค้นหาวิธีการโดยการลองผิด ลองถูกมาโดยตลอด จนสามารถคิดค้นการประดิษฐ์เครื่องมือประมงที่เป็นแบบพื้นบ้านแต่ปรับจากอวนชั้นเดียวเป็นอวนสามชั้น

**(2) ประชาชนชาวบ้านในชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภท**

ประชาชนชาวบ้านในชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภท มีจำนวน 9 คน ประกอบด้วย ประชาชนชาวบ้านในการการถักอวนกึ่ง 3 ชั้น, การประกอบอวนลอยกึ่ง 3 ชั้น, การประกอบอวนลอยกึ่ง 3 ชั้นชนิดต่อ, การประกอบอวนปลากระบอก และการประกอบอวนปลากดเหลือง

**(3) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภทที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน**

**ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวน 3 ชั้นกับบริบทต่างๆ**

การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านมีส่วนสัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ เช่น การเรียนรู้ลักษณะนิสัยของสัตว์น้ำ การเรียนรู้กระแสน้ำ ทิศทางลม เพื่อนำไปใช้ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพและบริบทแวดล้อมเพราะไม่ว่าอวนที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้จะเป็นอวนชั้นเดียวหรืออวนสามชั้น พวกเขาจะต้องทำการประมงโดยอาศัยการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเข้าถึงทรัพยากรประมงเป็นสำคัญ

**กระบวนการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นแต่ละประเภท**

ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงในแต่ละประเภท จะมีเทคนิคของการทำที่แตกต่างกันไป รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์อาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกัน เพราะชุมชนได้เรียนรู้และได้มีการพัฒนาเทคนิคของการประดิษฐ์เครื่องมืออย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา พัฒนาการที่เกิดขึ้นของการประดิษฐ์เครื่องมือประมงมาจากการคิดประดิษฐ์ทดลองไปปฏิบัติ ประเมินประสิทธิภาพของเครื่องมือและนำไปแก้ไขปรับปรุง เป็นวงจรในลักษณะนี้หลายต่อหลายรุ่น จนได้เป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านประเภทอวน 3 ชั้นที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ เช่น อวนลอยกึ่ง 3 ชั้น, อวนลอยกึ่ง 3 ชั้นชนิดต่อ, อวนปลากระบอก 3 ชั้น และอวนปลากดเหลือง 3 ชั้น

การประดิษฐ์เครื่องมือประมงประเภทอวน 3 ชั้นแต่ละประเภทนั้นมีเทคนิคของการทำเครื่องมือประมงโดยมีหลักใหญ่ๆ อยู่ 2 ขั้นตอน ก่อนที่จะนำเครื่องมือนี้ไปใช้จับสัตว์น้ำได้ ดังนี้ คือ (1) เทคนิคของการถักอวนให้เป็นอวน 3 ชั้น และ (2) เทคนิคการผูกอวน 3 ชั้น

## อวนสามชั้น...การปรับตัวเพื่อการอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยไม่ใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง

อวน 3 ชั้น เป็นภูมิปัญญาที่ได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเพื่อการอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีที่มีลักษณะของการทำการประมงที่ไม่ใช่การทำแบบเอาชนะธรรมชาติซึ่งผ่านการลองผิด ลองถูก จนได้รับการยอมรับและมีการใช้อย่างแพร่หลายในยุคปัจจุบัน เป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีที่ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ หากแต่เป็นพลวัตรที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจที่แปรเปลี่ยนไป การปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านเป็นเพียงการคิดค้นการประดิษฐ์เครื่องมือประมงที่เป็นแบบพื้นบ้านแต่ปรับจากอวนชั้นเดียวเป็นอวนสามชั้นแต่ยังเป็นการปรับเปลี่ยนที่ยังคงร่องรอยของวิถีคของชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่จับสัตว์น้ำขนาดเล็ก ไม่จับสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งไม่ได้พัฒนาเครื่องมือประมง โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาทำแทนภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อมุ่งหวังให้จับสัตว์น้ำให้ได้มากที่สุด เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของระบบตลาด

### **(4) แนวทางและรูปแบบการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อสืบสานภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท**

การสร้างการเรียนรู้ผ่านโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะขึ้นอยู่กับพื้นฐานของวิธีการเรียนรู้ที่อาศัยแนวคิด “ชุมชนปฏิบัติ” กล่าวคือ เป็นการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนที่ยืนอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติที่เคยมีมาของชุมชน เช่น แม่เป็นผู้ถักอวนและสอนลูกหลานในบ้านตนเองและบ้านใกล้เคียง และผู้ที่รับการถ่ายทอดจะสามารถนำไปสู่การนำความรู้ไปทำได้จริง ซึ่งจะเป็นการสะท้อนวัฒนธรรมในการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้มองเห็นคุณค่าภายในที่มีอยู่ของชุมชนหรือสังคมตนเอง ดังนั้นการสร้างเสริมกระบวนการในการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวไปสู่คนหลากหลาย หลากกลุ่ม ไม่ให้สูญหายไป ก็จะเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการหนุนเสริมให้เกิดการทำประมงที่ไม่ใช่การทำแบบเอาชนะธรรมชาติที่ใช้เรือประมงและเครื่องยนต์ที่มีกำลังเครื่องมาก รวมทั้งใช้เครื่องมือประมงที่มีเทคโนโลยีสูง หากแต่เป็นการเข้าใจธรรมชาติและหาโอกาสในการที่ธรรมชาติเปิดโอกาสให้ภายใต้เครื่องมือและเรือประมงแบบพออยู่พอกินเป็นสำคัญ

ประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้น ดังนี้

- ทำเนียบผู้รู้ภูมิปัญญาชุมชนในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภท
- ความเป็นมาของการใช้เครื่องมือประมงอวน 3 ชั้นบางประเภทจากอดีตถึงปัจจุบัน
- เทคนิคการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านอวนสามชั้นแต่ละประเภท

**(5) ข้อจำกัด จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส ในการปรับใช้ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้น บางประเภท**

- **ข้อจำกัด** คนที่จะสามารถประดิษฐ์อวนสามชั้นได้นั้นจะต้องมีทักษะความสามารถในการประดิษฐ์อวนชั้นเดียวก่อนเพราะในการประดิษฐ์อวนสามชั้นจะต้องมีเทคนิควิธีการต่างๆที่เป็นทักษะเฉพาะของแต่ละชุมชน

- **จุดอ่อน** ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นมีขั้นตอนที่ค่อนข้างซับซ้อนทั้งในกระบวนการถักอวน การประกอบอวนและต้องใช้เวลาในการประดิษฐ์ตั้งแต่การถักอวน การประกอบท่อนและตะกั่ว ซึ่งทำให้คนรุ่นใหม่ในชุมชนไม่มีความอดทนมากพอในการประดิษฐ์อวน

- **จุดแข็ง** ปัจจุบันการประดิษฐ์อวนสามชั้นได้รับการยอมรับสูงจากชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีและสามารถตอบสนองกับความต้องการของชาวประมงพื้นบ้านที่จะจับสัตว์น้ำให้ได้มากยิ่งขึ้น เพื่อนำรายได้มาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยที่การประดิษฐ์อวนสามชั้นของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีหัวใจหลักที่ยึดอยู่บนพื้นฐานของการประดิษฐ์อวนที่มีขนาดตาอวนใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน เช่น อวนลอยกุ้งแชบ๊วย 3 ชั้น ตาอวนของชั้นนอกสุดจะมีขนาดประมาณ 12 ซม.และชั้นในสุดมีขนาดตาอวนประมาณ 4.2 ซม. ไม่ใช้การจับสัตว์น้ำแบบกอบโกย

- **โอกาส** การประดิษฐ์อวนสามชั้นเป็นการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนและต่างชุมชนได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆและสามารถเป็นอาชีพเสริมในการสร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้าน